

na 1956 god. (I, 341—367), i Đ. Abadžijev, Prilog kon bibliografijata za Ilindenskoto vostanije (II, 243—250).

Od brojnih ocena i prikaza odnose se na pitanja od šireg značenja:

D. Miljovska, Eden interesen napis na Misirkov za ekonomskata sostojba na makedonskoto selo vo krajot na minatiot vek (I, 253—270). To je prikaz studije Misirkova »Za makedonckite raboti«, objavljene u Petrogradu 1903, s opširnim izvodima.

T. Simovski, Dve arhivski publikaciji na društvo za makedonski studii vo Solun (I, 281—291), prikazuje publikacije turskih dokumenata iz solunskog arhiva (1952), koji obuhvaćaju period od 1695—1912, i iz arhiva u Beru i Negušu (1954), koji obuhvaćaju period od 1598—1886.

D. Zografski, Zaludni falsifikovanja na istorijata (I, 227—251), donosi opširnu kritiku brošure Lj. Panajotova, Borba Bugarske RSDP protiv zavojevačke i avanturističke politike bugarske buržoazije u periodu ratova (1912—1918), Sofija 1956. Zografski se usput osvrće i na nacrt drugog toma »Istorija na Belgarija«, Sofija 1955, sastavljenog od autorskog kolektiva Instituta za bugarsku istoriju Bugarske akademije nauka, u čije ime je D. Kosev rezimirao shvaćanja o makedonskom pitanju, u kojem se slavenska naselja u Makedoniji smatraju dijelom bugarskog naroda.

Lj. Lape, B. Mirčev, Spomeni na njakoi aktivni deici v makedonskoto revolucionno dviženie, Izvestija na Instituta po blgarska istorija, tom VI (1956), str. 481—524 (II, 163—168), daje kritičku analizu uspomena trojice učesnika u makedonskom nacionalno-oslobodilačkom pokretu: Anastasa Lozančeva iz Bitolja, Gligora Stevanova Popeva iz Prilepa i Mite Hadži Miševa iz Štipa.

I. Nikolovski, Blgarski patriarh Kiril, Sprotivata srešču Berlinskija dogovor — Kresnenskoto vztanie, Sofija 1955, str. 345 (II, 173—180), smatra, da ova knjiga, i pored izvjesnih propusta koje on kritikuje i ispravlja, predstavlja dobar doprinos za proučavanje Kresnenskog ustanka. Najvećim propustom smatra nastojanje autora, da ustanku oduzme njegov makedonski karakter.

O. Ivanovski, prikazuje tri publikacije: Podbrani izvori za istorijata na Vizantija, u redakciji D. Angelova, Sofija 1956 (II, 181—189); Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije I, Beograd 1955 (II, 190—192), i članak R. A. Nasledova, Makedonskie Slavjani konca IX načela X v. Po dannim Ioanna Kameniat, str. 82—97, Vizantijskij vremennik XI, Moskva 1956 (II, 192—194).

Ljubiša Doklešić

GODIŠNJAK POMORSKOG MUZEJA U KOTORU SV. I/1952, II/1953, III 1954, IV/1955, V/1956.

Boka Kotorska dobila je ovim Godišnjakom prvu historijsku ediciju, čime je stvorena još jedna mogućnost da se publiciraju radovi o bogatoj prošlosti ovoga kraja. Pretežno se u Godišnjaku obrađuje tematika bokokotorskog pomorstva, na osnovu izvornog materijala iz arhiva u Kotoru i Hercegovome, a ne izostaje i po-vremena suradnja pomorskih historičara iz Dubrovnika i Rijeke. Od drugoga sveska Godišnjak izlazi u redakciji Ig. Zlokovića s uštaljenim formatom i dobiva fizionomiju naučne publikacije regionalnog karaktera, rijetko prelazeći okvire bokokotorske tematike.

1. *Publiciranje izvornog materijala* uglavnom je popraćeno veoma oskudnim komentarom. Autori se zadovoljavaju samo njegovim izlaganjem i ne pokušavaju povlačiti zaključke, koje im građa u priličnoj mjeri dopušta.

I. *Stjepčević* i R. *Kovijanić*, O pomorstvu Boke (I, 59—71), donose ekscerpte dokumenata iz kotorskih sudsko-notarskih knjiga (1326—1436), koji se odnose na brodersko poslovanje. — U prilogu: O pomorstvu Boke sredinom XV vijeka (II, 8—13) isti autori nastavljaju s objavljivanjem podataka iz kotorskog arhiva 1436—59. — Oba priloga dopunjuje R. *Kovijanić*, Jedrenjaci kotorske luke XIV vijeka (V, 5—13).

S. *Mijušković*, Iz zbirke Kotorški dukali i druge listine (V, 49—63), revidira stanovište spomenutih autora o kotorskoj ratnoj galiji u sredini XV. stoljeća. Između ostalog ustanovljuje, da u to vrijeme nije postojao mletački komandant bokokotorskog zaliva, koji bi bio pretpostavljeni komandantu te ratne galije. Galija je odigrala veoma važnu ulogu u odbrani Kotora od Turaka i drugih protivnika.

P. *Šerović*, Nekoliko podataka o pomorstvu hercegovačke opštine XVIII i XIX vijeka (II, 49—72), donosi popis vlasnika manjih pomorskih jedinica iz XVIII stoljeća, popis kapetana brodova od 1790—94 i podatke o brodovima iz 1807, 1810, 1814 i 1825 na području spomenute opštine. — U prilogu: Podaci iz pomorske prošlosti hercegovačke opštine početkom XIX vijeka (III, 109—127), Šerović nastavlja s objavljivanjem ispisa iz Knjige uvjerenja izdatih pomorcima za 1803—06 u kancelariji topalske opštine. Karakteristično je, da su ova uvjerenja pisana narodnim jezikom i ćirilskim pismom, u vrijeme kada je u pomorskoj praksi opotrebljavan isključivo italijanski jezik. Izneseni podaci ispravljaju dosadašnje mišljenje o pomorstvu u hercegovačkoj opštini, jer dokazuju, da ona krajem XVIII. i početkom XIX. st. ne zaostaje za drugim poznatim pomorskim općinama u bokokotorskom zalivu.

2. *Pomorska prošlost* Bokeljskog zaliva obrađena je u nekoliko priloga sa veoma širokom tematikom.

Milivoj Milošević, Kako su se sticala zvanja u trgovačkoj mornarici u periodu od 1681 do danas (V, 169—191). Uredbom mletačkih vlasti o sticanju zvanja pomorskih kapetana iz 1681 počinje se ustvari zahtijevati teoretsko znanje, pored praktičnog, što je bilo uvjetovano plovidbom naših kapetana izvan Jadrana i Sredozemlja, kao i novim zadacima, koje je razvitak brodarstva i trgovine postavio pred zapovjednika broda.

V. *Brajković*, Suvlasništvo brodova na karate u Kotoru u XVI. st. (I, 71—77). Sa snaženjem novčanog kapitala javlja se ovaj posebni i karakteristični oblik suvlasništva kod jedrenjaka kao prelazna forma od srednjevjekovnog načina pomorskog udruživanja prema velikom kapitalističkom poduzeću.

N. *Luković*, Poštanski saobraćaj na Jadranu (IV, 39—47), utvrđuje, da je prvi organizovani poštanski saobraćaj na našoj obali uspostavila mletačka vlast u Boki Kotorskoj. Prijenos državne pošte bio je, još krajem XVI. st. povjeren isključivo pomorcima Prčanja; oni su za tu dužnost dobili neke privilegije. Sa dozvolom vlasti mogli su prenositi i civilnu poštu. Prvi poštanski uredi za privatnu poštu ustanovljeni su početkom XIX. st. u vrijeme austrijske vladavine u Boki i Dalmaciji.

R. *Barbalić*, Veze pomorstva Boke sa Rijekom i Hrvatskim Primorjem u prošlosti (II, 93—99), konstatira, da su nam te veze poznate tek iz XVI. stoljeća. U prošlom stoljeću produbljuju se narudžbom novih brodova u primorskim brodogradilištima; na Rijeci je tada postojala i znatna bokeljska kolonija. Nakon propasti jedrenjaka i uvođenja dualizma u Austriji, te veze postaju sve slabije i bokeljski se pomorci orijentišu prema Trstu. — U prilogu: Prodaja Gopčevićevih brodova argentinskoj ratnoj mornarici (IV, 145—151), Barbalić pokazuje, kako djelatnost brodovlasnika Gopčevića prelazi bokokotorske okvire i u prvoj polovini prošlog stoljeća zauzima tako itsaknuto mjesto u razvoju pomorstva na Jadranu, da ga »tršćanska pomorska historiografija postavlja u red istaknutih ličnosti tršćanske pomorske privrede«.

M. *Lipovac*, Putovanje kapetana Visina oko svijeta (I, 13—39), daje interesantan prikaz putovanja oko svijeta prvog našeg pomorca (1852—59) na njegovom brodu »Splendid«. — U prilogu: Posljednje putovanje i propast barka »Trojednica« 1901 g. (IV, 151—161) Lipovac prikazuje putovanje pretposljednjeg bokeljskog jedrenjaka duge plovidbe.

3. *Pomorsko gusarstvo*, a unekoliko i *hajdučija*, ostavili su vidnog traga u povijesti Boke Kotorske sve do početka XIX. stoljeća.

A. *Milošević*, Navala afričkih gusara na Perast 1624 g. (IV, 29—39). Preko dvije trećine stanovnika odvedeno je tom prilikom u ropstvo, mnoge kuće su zapaljene i mnoge vrijednosti opljačkane. Otkup zarobljenog stanovništva i obnavljanje porušene kuća prilično je taj grad za duže vrijeme unazadio.

Milivoj Milošević, Prilog borbi s ulcinjskim gusarima (III, 77—79), donosi original i prijevod pisma dužda Ivana Kornera 1718, zaključujući, da je mletački senat podržavao korsarenje na Jadranu.

Đ. *Milović*, Prilog proučavanju gusarstva na Jadranu i u Sredozemlju tokom XVIII. st. (V, 85—103), donosi ispis iz dokumenata hercegnovskog arhiva, u kojima se spominju mnogi slučajevi gusarenje. Naročito su nesigurne bile vode turske Albanije zbog ulcinjskih brodova i drugih gusara, kojima su turske vlasti pružale potajnu podršku. Bilo je slučajeva, da su i bokeljski pomorci uzvraćali na isti način, ali je to mletačka vlast nastojala suzbiti.

M. *Zloković*, Pomorski podvizi bokeljskih hajduka (V, 63—77). Dolaskom Hercegnovog i Risna pod tursku vlast (1483) stanovništvo toga kraja preseljava se na mletački teritorij u susjedstvu, naročito u Perast, gdje se uz podršku mletačke vlasti počinje baviti hajdučijom. U radnji je obrađen čitav niz takvih akcija u XVI. i XVII. stoljeću. U nekim od njih sudjelovalo je i do 800 hajduka na terenu između Hercegnovoga i Hercegovine. Hajdučka flota, koja je oko 1658 imala oko 39 brodova, nanosila je velike gubitke turskoj trgovini na moru, a nije štedjela ni brodove dubrovačkih građana.

4. *Period ruske i francuske vladavine* u Boki nakon propasti Mletačke republike najcjelovitije je obrađen na osnovu izvornog materijala.

Ig. *Zloković*, Pomorstvo Boke za vrijeme ruske uprave (1806—1807) (V, 111—125). Ruske vojne vlasti mobilisale su 116 bokeljskih jedrenjaka sa cijelom posadom. Brodovlasnici su povremeno i materijalno pomagali rusku vojsku, pa su čak davali i novac na zajam. I pojedine općine imale su razne obaveze, koje su ponekad bile dosta velike, što pokazuju neplaćeni računi oko izdržavanja ruske vojske, kao i druge usluge. Povrh svega je i slab pomorski promet još više pogoršao materijalno stanje bokeljskih pomoraca, naročito brodovlasnika. — U prilogu: Bokeljsko pomorstvo za vrijeme francuske okupacije Boke 1807—1813 g. (IV, 95—111), *Zloković* pokazuje, da je francuska okupacija još više pogoršala teško stanje u kome se bokeljska mornarica nalazila nakon pada Mletačke republike. Regrutacija 600 pomoraca za francusku ratnu mornaricu, uvođenje novih carina, raznih taksa i poreza, prilični gubici od engleskih gusara, rekviriranje brodova od strane francuskih vlasti i propadanje od neupotrebe zbog nedostatka trgovačkih poslova — sve je to u tolikoj mjeri pogodilo bokeljsko pomorstvo, da se ono oporavilo tek sredinom prošlog stoljeća.

V. *Ivančević*, Ruske zaplene dubrovačkih brodova 1806—07 (V, 125—139). Bokeljski brodovi, koji su bili u ruskoj službi, bavili su se korsarenjem i plijenili francuske i dubrovačke brodove u vrijeme ruske vladavine u Boki.

S. *Mijušković*, Francusko proskribovanje bokeljskih pomoraca (III, 97—109). Kad su francuske trupe po Tilzitskom miru okupirale Boku, pojedini pomorci, koje su ruske vlasti aktivizirale na gusarsku djelatnost protiv francuskih brodova, nisu se više vratili svojim kućama, nego su i dalje plovili pod ruskom ili engleskom zastavom. Od gusarenja ih nisu mogli odvratiti ni strogi edikti sa konfiskacijom imovine od strane francuskih vlasti, pa su oni nastavili sa gusarenjem za cijelo vrijeme francuske vladavine na Jadranu. — U prilogu: Otpor bokeljskih mornara prema militarističkim težnjama francuskih vlasti krajem 1810 g. (II, 76—93), *Mijušković* izvješćuje na osnovu dokumenata iz kotorskog arhiva o pokušaju regrutacije mornara u Boki krajem 1810 od strane francuskih vlasti. I pored prijetnji i hapšenja, zbog jednoдушnog otpora puka i općinskih glavara, francuski predstavnici su uspjeli regrutovati samo 45 mornara od 100 predviđenih, iako je u to vrijeme broj nezaposlenih mornara u Boki bio velik. Prijeteći stav naroda primorao je francuske vlasti da pristupe regrutaciji sa mnogo strpljivosti, kako ne bi izazvali pojedine općine na oružani otpor.

5. Na prošlost pojedinih mjesta u Boki Kotorskoj odnosi se više priloga, od kojih — po predmetu, koji obrađuju — zavređuju pažnju slijedeći:

D. Milošević, Hercegnovi kao pomorsko trgovački grad (V, 13—25), daje na osnovu postojeće literature cjelovit prikaz bosanskog perioda u povijesti Hercegnovoga (1382—1482).

P. Serović, Borbe sa Turcima oko Hercegnovoga do njegovog oslobođenja g. 1687 (IV, 5—29), takođe daje prikaz na osnovu već postojeće literature, ilustriran reprodukcijom bakroreza i njegovom legendom, koji prikazuje oslobođenje Hercegnovoga 1687. a potiče iz tog vremena.

S. Mijušković, Statuta civitatis Cathari — Poglavlje o predaji Kotora Veneciji (III, 7—25). Poslije »sažetog i nepotpunog opisa Kotorskog statuta« štampanog 1616, autor prelazi na detaljniji prikaz III, pogl., koje nas upoznaje sa pregovorima i aktom predaje Kotora Veneciji 1420, kao i posljedicama mletačkog nepoštovanja utanačenog ugovora. U vezi sa tim, autor opisuje — uglavnom na osnovu Ljubičevih Listina — prilike, u kojima se Kotor nalazio u posljednja dva decenija XIV. stoljeća i u prva dva XV. stoljeća.

6. *Privredna prošlost* Boke Kotorske, dosada slabo obrađivana, predmet je mnogih priloga, čija vrijednost leži u tome, što objavljuju ili upozoruju na veoma dragocjene suvremene podatke.

Miloš Milošević, Prilozi trgovačkim vezama bokeljskih pomoraca sa mletačkim tržištem (IV, 57—81). Krajem XVIII. stoljeća dolazi do spora između bokeljskih trgovaca sirom i mletačke bratovštine trgovaca sirom na malo. U odbrani svojih privilegija, dvije bokeljske općine, prčanjaska i dobrotaska, štampaju dokumente o svojim povlasticama XV.—XIX. stoljeća. Kroz te dokumente možemo pratiti razvoj trgovine ovih općina, a unekoliko i ostalih naselja u zalivu.

N. Luković, Prčanjско brodarstvo XVIII vijeka (V, 103—111), objavljuje izvode iz veoma interesantne knjige, koja se u rukopisu nalazi u arhivu bivše općine Prčanj-ske, a u kojoj se od 1764—97 vodila evidencija trgovačkih brodova, sa svim podacima o njihovom tipu, broju posade i vrste trgovačkog poslovanja, kao i veličine trgovačkog kapitala u obrtu. — U prilogu: Privreda Boke Kotorske krajem XVIII i početkom XIX vijeka u vezi s pomorstvom (III, 87—95), Luković donosi kratak sadržaj memoranduma Luke Valerija austrijskoj vladi iz 1802, koji sadržava veoma interesantne podatke o bokokotorskoj privredi, obrađujući odjelito »poljoprivrednike, pomorce, trgovce i posjednike« i dajući statistiku stanovništva Boke 1802.

K. Zbutega, Jedan prilog istoriji Prčnja (III, 127—131), obavještava o računskim knjigama Odbora za izgradnju crkve, koje su uvedene odlukom stanovnika u vezi s obaveznom davanjem pola posto od kapitala uloženog u prekomorsku trgovinu. Ove knjige, vođene od 1790—1803, pružaju dragocjene podatke o obrtu kapitala i pomorsko-trgovačkoj djelatnosti, koji su važni ne samo za Prčanj, nego i za cijelu Boku, tim više, jer se odnose na veoma buran vremenski period u historiji Boke Kotorske.

T. Radulović, Pomorski saobraćaj u Boki Kotorskoj u g. 1844 (V, 213—219), objavljuje podatke o pomorskoj trgovini u Boki iz evidencije lučke kapetanije u Rosama, obaveznom svratištu svih brodova, koji su ulazili ili napuštali zaliv. Dnevnicu kapetanije pružaju odličan pregled veličine i tipova brodova, nacionalne pripadnosti i vrste tereta izvezene i uvezene robe.

7. Godišnjak sadržava dosta priloga o životu i radu bokeljskih pomoraca i javnih radnika, koji su se istakli u svom kraju ili u inozemstvu.

Miloš Milošević, Prilozi za monografiju Vicka Bujovića (III, 37—69) crta na osnovu savremenih bilježaka lik istaknutog peraštanskog plemića iz druge pol. XVII. st. nasilnika i uzurpatora, koji je svojim postupcima natjerao sugrađane da ga ubiju. Autor ga prikazuje kao veoma ambiciozna i aktivna u pomorskim i ratnim akcijama Mletačke republike, zbog čega je dobio dva feuda iz fonda turskih imanja poslije zauzeća Risna i Hercegnovoga.

N. Luković, Marko Martinović (II, 35—45), korigira na osnovu objavljene građe mišljenje nekih historičara, da je školovanje ruskih pitomaca kod Martinovića trajalo do 1711 i dokazuje, da je Senat mletačke republike povjerio sedamnaesticu mladih ruskih plemića na izučavanje pomorskih nauka Martinovića u toku 1697—98.

Miloš Milošević, Pavo Kamenarović, pomorac i pjesnik (II, 99—107), daje prinos dosada zanemarenom razdoblju bokeljske povijesti — narodnom preporodu u Boki Kotorskoj. Istupivši kao politički radnik neposredno poslije ukinuća Bachovog apsolutizma, Kamenarović se naročito istakao kao jedan od osnivača »Slavjanske čitaonice« u Dobroti, čiji je glavni cilj bio unapređenje narodnog jezika, i u djelatnosti Bokeljske mornarice, u koju unosi ideje bratstva, jedinstva i saradnje među stanovnicima Boke. Važan je i njegov pokušaj da spriječi propadanje bokeljskih jedrenjaka osnivanjem Udruženja za pomorsko osiguranje. Na taj način je u svom političkom djelovanju spojio borbu za narodni preporod sa borbom za ekonomsku nezavisnost, tj. za potpunu emancipaciju bokeljske privrede od utjecaja stranog kapitala. — U prilogu: Narodno osiguranje u Dobroti 1858—1874 g. (III, 143—159), *Milivoj Milošević* obrađuje historijat spomenutog društva za osiguranje brodova. Autor se ograničava samo na prikaz rada toga društva i ne ulazi u analizu ovog značajnog, ali neuspjelog pokušaja koncentracije bokeljskog kapitala, kako bi se udruženim snagama parirao pritisak velikih pomorskih društava.

E. Stipanić, Ivan Milošević (IV, 123—133), prikazuje lik nautičara i matematičara, koji se istakao kao patriot i pobornik sloge među Bokeljima i u tom duhu je radio sredinom prošlog stoljeća u »Slavjanskoj čitaonici« u Dobroti.

Na Bokelje, koji su kao admirali služili u ruskoj mornarici, odnose se prilozima: *Ig. Zloković*, Iz prepiske admirala Matije Zmajevića (I, 52-59; njegovo pismo o ispitu kod Petra Velikog 1712), i Admiral Marko Vojnović (IV, 81-95); *P. Šerović*, Jedan malo poznati Bokelj, ruski admiral (IV, 185—187; o Petru Vučetiću iz sredine XIX. st.).

8. Različita pitanja iz bokeljske povijesti i okolnih krajeva obrađuju prilozima:

J. Luetić, Bokeljski pomorci u službi na dubrovačkim brodovima u 18 st. (III, 81-87), donosi spisak od 86 bokeljskih mornara, koji su služili na dubrovačkim brodovima. U to vrijeme bilo je na dubrovačkim brodovima u svemu oko 1150 mornara, pa je prema tome postotak bokeljskih pomoraca bio priličan.

P. Šerović, Peraštani kao čuvari starosrpske a zatim mletačke ratne zastave (V, 39—49). Dvanaestorici Peraštana, predstavnicima peraških bratstava, bila je povjerna počasna služba čuvanja mletačke državne zastave u vrijeme rata. U bitki kod Lepanta 1571 poginulo ih je sedam. — U prilogu: Bokeljski pomorci u ratu za oslobođenje i nezavisnost Grčke (1821—1828) (III, 139—143), Šerović spominje poimence mnoge Bokelje učesnike toga rata, naročito Vasu Brajevića, koji je postigao čin adutanta grčkog kralja Ota. — U prilogu: Paštrovici, njihovo plemensko uređenje i pomorska tradicija (V, 25—39). Šerović prikazuje privilegije dvanaest paštrovskih plemena, koje im je Venecija odobrila prilikom priznanja njene vlasti, a koje potječu još iz doba vladavine Nemanjića.

M. Zloković, Bokelji u pomorskoj pobuni 1918 g. (II, 120-124), donosi rezultat ankete sprovedene među domorocima, iz koje se vidi, da pobunjenici nisu samo naišli na simpatije u stanovništvu okolnih naselja, nego da ih je ovo i aktivno pomagalo.

Lj. Dokleštić

NAŠE STARINE. GODIŠNJAK ZEMALJSKOG ZAVODA ZA ZAŠTITU SPOMENIKA KULTURE I PRIRODNIH RIJETKOSTI NR BOSNE I HERCEGOVINE, SV. II 1954, III/1956, IV/1957.

S obzirom na ulogu ustanove, koja ovaj zbornik izdaje, prirodno je, što je većina priloga rađena s namjerom da posluži konzervatorskim radovima. Međutim, oni ipak imaju gotovo od reda svoju historijsku podlogu i zato su od općeg interesa za svakoga, tko se bavi historijskim proučavanjem ovih krajeva. Pa i referati o izvršenim konzervatorskim zahvatima na pojedinim objektima također mogu biti korisni historičaru.

A. Bejtović, Povijest i umjetnost Foče na Drini (III, 23—78, IV, 33—61), daje na pregledan i moderan način sliku Foče u prošlosti i sadašnje stanje njezinih spomenika, koji imaju neku umjetničku vrijednost. Dok za prehistorijske i antikne nalaze

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XI—XII.

1958—1959.

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje završeno početkom mjeseca jula 1960.